

JURIJ MIHAJLOVICS SZTYEKLOV
(1873 – 1941)

J.M. Sztjeklov történelmi öröksége széles és változatos: az orosz és a nemzetközi munkásmozgalom történetéről írt cikkeket, monográfiákat, kiemelkedő forradalmárok életrajzát, a publicisztika történetét és elméletét érintő munkákat foglal magába.

Egyik megalapítója az odesszai szociáldemokrata szervezetnek. 1894-ben letartóztatják, közel két évet tölt el száműzetésben a szibériai Jakut-földön, ahonnan megszökik. A továbbiakban számos lapot szerkeszt, az emigrációban ír, tanul, pártiskolákon tanít. Közben megismerkedik a Közép- és Nyugat-európai szocialista vezetőkkel, teoretikusokkal, cikkei jelennek meg, többek között a Neue Zeit hasábjain. Az 1917-es forradalmat megelőzően egyik első feldolgozója az orosz forradalmi mozgalom történetének, az orosz munkásmozgalom kezdeti szervezkedéseinek. Az 1917 februári forradalom után a Petrográdi Szovjet központi lapjának az „Izvesztija”-nak főszerkesztője. Az 1918-as szovjet alkotmány egyik előadója; Lunacsarszkijjal együtt szerkeszti a Novij Mir és a Krasznaja Niva folyóiratokat. A törvénysértések áldozata lett. Tudományos és publicisztikai tevékenysége elhalványult, megfogyatkozott az 1930-as években, majd 1938-ban letartóztatták. 1941-ben halt meg.

„Az orosz munkásosztály számára a mehringi német szociáldemokrácia történetéhez hasonló művet szeretnék alkotni” – írja Sztjeklov a „Szocializmus harcosai” (Borcü za szocializm)¹ című cikkeit, írásait tartalmazó gyűjtemény előszavában. Ez a törekvése az egységes mű létrehozására sajnos nem vált valóra. Így kerülhetett sor 1913-ban arra, hogy az orosz forradalmi mozgalom történetére vonatkozó cikkei, feldolgozásai gyűjtemény formájában láttak napvilágot, azzal a szándékkal, hogy valamiképpen összkép szülessen az olvasóban az orosz forradalmi mozgalom addigi történetéről.

Maga Mehring Marxról írt életrajzában elismeréssel nyilatkozik Sztjeklov munkásságáról, amikor az I. Internacionálé történetéhez szorosan kapcsolódó bakunynista irodalomról így nyilatkozik: „Nagyon figyelemre

méltó kis mű „Steklow: Michael Bakunyin” (Stuttgart, 1913) című könyve, a szerző igazi marxista, de éppen ezért azt követeli a német szociáldemokráciától, hogy végre szolgáltasson igazságot Bakunyin emlékének.”²

Történetírói módszerében kötődik a történetírás hagyományaihoz; az oroszországi társadalmi gondolat fejlődésének elemzésénél nagy tudásról, a korszak problémáinak megértéséről és átlátásáról tesz tanúbizonyságot.

Egyik legjelentősebb munkája a négy kötetes Bakunyin életrajz, amely az Októberi Szocialista Forradalom után az orosz levéltárakból előkerült forrásokra támaszkodik. „Melléktermékeiben” pedig kitűnő elemző tanulmányokkal gazdagítja az 1863–1864-es lengyel felkelés, a Nyecsajev-ügy, a Párizsi Kommün és az I. Internacionálé történetét. Kun Miklós Bakunyinról írt kandidátusi disszertációjának historiográfiai áttekintésében a következőket írja Sztjeklovról: „Bakunyin kutatásának új korszaka kezdődött, amikor Ju. M. Sztjeklov az orosz szociáldemokrácia elődeit kutatva, Csernisevszkij, Herzen, Dobroľubov, a Narodnaja Volja résztvevői életének szakszerű marxista feltérképezése mellett a Bakunyin életrajz megírására vállalkozott. Elődeivel szemben, még a legalaposabb Nettlau-val szemben is megvan az az előnye, hogy nem csak a nyugat-európai munkásmozgalom szögéből – amelynek szintén igen nagy szakértője volt, hiszen például az Anarchista Internacionálénak az ő tollából származó története napjainkban is a legmaradandóbb írás ebből a korszakból – hanem az oroszországi események figyelembevételével rajzolta meg Bakunyin portréját... Sztjeklov munkája nem mentes a leegyszerűsítésektől, Bakunyin bizonyos fokú „modernizásától”. Erre több bíráló, így D.B. Rjazanov is rámutatott. A munka hibái a szociológiai kutató módszer túlzott előtérbe kerülésével... magyarázhatók.”³

A legalaposabb marxista elemzést végző Sztjeklov az 1860-as évek végével Bakunyinnal foglalkozik, a korábbi időszakot, a „gyökereket” csak nagy általánosságban tárja fel. Marxizmus ellenességét és anarchista nézeteinek kialakulását kutatva Bakunyinról kialakított képében több kérdésben eltér Marxtól. Bakunyin ideológiai fejlődésének átmeneti korszakát (az 1860-as évek közepét) megelőző, demokratikus pánszláv, „általános forradalmár” korszakot Sztjeklov a „forradalmi pánszlávizmus” terminológiával jelöli. S ez a terminológia nem véletlen, Bakunyin e korszakának progresszív voltát hangsúlyozza. Ez a sajátos forradalmi pánszlávizmus volt többek között az oka annak a rágalomnak, – írja –, hogy Bakunyin feltételezhetően a cárizmus ügynöke és az orosz önkényuralom malmára hajtja a vizet. Fejtégeit folytatva Sztjeklov viszont megjegyzi, hogy „Bakunyinból forradal-

mi és internacionalista deklarációi ellenére is kiérződött valamiféle kellemetlen, nacionalista, szlavofil, bizonyos értelemben pánszlávista lelkület. El tudunk-e képzelni manapság olyan orosz szocialistát, aki a szláv népek egyesülését – ha forradalmi szociális alapról is – és a német elnyomás elleni harcot hirdeti, vagy elkezd hinni abban, hogy a német szociáldemokraták népi állama a „pángermanizmus” lelkületét sugározza, célul a szlávok rabságba döntését tűzve ki.” Pedig mindez megtalálható Bakunyinnál, s érthető, ha erre a német szociáldemokraták felháborodással válaszoltak.”⁴ Végső következtetése szerint „természetesen Bakunyin nem volt pánszláv a palacky-i értelemben, és nem nevezhető a cárizmus kiszolgálójának sem. Félt azonban Marx „pángermanizmusától”; forradalmi pánszlávizmusa és németellenessége mindenesetre zavart keltett. Alakjának megértésénél nem lehet figyelmen kívül hagyni orosz voltát, azt, hogy a szocialista forradalmat a szlávok felszabadítása szempontjából értelmezte. Ez az alapja anarchizmusának is.”⁵ „Izig-vérig orosz ember volt, ... épp ezért keveset értett meg az európai viszonyokból.”⁶

Bakunyin pánszlávizmusát elemezve Szttyeklov tehát rámutat arra, hogy ha e meghatározást kizárólag negatív értelemben használjuk, akkor élete egy jelentős, progresszív korszakát igazságtalanul utasítanánk el. Álláspontja szerint Bakunyin olyan demokrata volt, akinek nézeteiben a szláv mozgalomnak számos eleme és a sajátosan értelmezett forradalmi tartalom egyaránt megtalálható.

Az európai munkásmozgalom fellendülése nem maradhatott hatás nélkül Bakunyin eszméinek formálódására. A munkásmozgalomhoz való viszonya bonyolult és összetett. „Nem azért nem vált az I. Internacionálé aktív tagjává, mert 1864-ben már anarchista volt, – érvel helyesen Nettlauval vitatkozva Ju. M. Szttyeklov, – hanem azért, mert még nem szabadult meg a polgári ideológiától. Igen szoros kapcsolatot tartott még fenn a polgári demokrata körökkel. Nem fogta még fel a modern munkásmozgalom jelentőségét, csupán úton volt a szocialista gondolkodás és tettek felé.”⁷

A Marx és Bakunyin között kialakult kapcsolatot elemezve Szttyeklov arra következtet, hogy Bakunyin elfogadta Marx tanításainak néhány lényeges tételét. Attól viszont, hogy a munkásság a polgárságtól teljesen elhatárolódó önálló szervezetet hozzon létre, amely teljesen eltér a szabadkőműves és republikánus közösségektől, idegenkedett. „Parasztállam szülötte lévén nem a modern proletariátus ideológusa volt, hanem inkább az elmaradott fejlettségű ország kistermelőie, mindvégig a Szttyepan Razin és a Pugacsov felkelés hatása alatt állt, – amelyeket egyébként helytelenül értelmezett.”⁸

A német szociáldemokráciával való szembenállás, továbbá a Marx és Bakunyin között kialakult ideológiai és személyes félreértésekkel tarkított kapcsolat legfőbb okait ezekben látja.

Sztyeklov Bakunyin érett anarchista korszaka ideológiájának három összetevőjét emeli ki: az állam és a politikai harc tagadását, az anarchiát és a felbujtást. Bakunyin elutasítja Marx „nép államát” ugyanúgy, mint az államot általában, ami minden formájában a kizsákmányolás szülője és táptalaja. Sztyeklov ezzel kapcsolatban úgy véli, hogy Bakunyin nem látja át az állam történelmi fejlődését, a fokozatos demokratizálódást, a néptömegek szerepének alakulását. Végletes álláspontot foglal el az állam minden formájának, így a proletárdiktatúra tagadásával és az ebből logikusan következő politikai harc tagadásával. Ez a végletes álláspont elkerülhetetlenül az anarchizmushoz kell, hogy vezessen. Nem látja a politikai elemet az I. Internacionálé azon követelésében sem, hogy a munkásosztályt fel kell szabadítani a gazdasági kizsákmányolás alól, így ez a követelés pusztán gazdasági követeléssé degradálódik számára.” Mindezzel – írja Sztyeklov – Bakunyin a „forradalmi szindikalizmust alapozza meg, – a politikai centralizációt gazdasági centralizációval, a politika világát a szakszervezetek föderációjával váltja fel”.⁹

A legfőbb hibát mindenestre a „perspektívák” megcserélésében látja Sztyeklov; míg Marxnál és Engelsnél az állam megsemmisítése csak eredménye, s nem pedig kezdete a szociális átalakulásnak, addig Bakunyinnál a kép fordított.

„Bakunyin érett anarchista eszmerendszere (1860-as évek végétől) legfontosabb komponense az ún. „forradalmi proudhonizmus”. „Bakunyin és Proudhon kapcsolatának elemzésében a legfejlettebb álláspontot Ju. M. Sztyeklov képviseli, aki (Proudhon – otyec anarchii; Petrograd, 1918 című könyvében) korszakorként és témakörökként vette bonckés alá e relációt.”¹⁰ Ezzel kapcsolatban Sztyeklov kiemeli, hogy Bakunyin a prouhoni anarchizmust annak kispolgári és konzervatív jellegétől akarta megszabadítani, s forradalmi, tisztán proletár jelleggel felruházni. „A szociális likvidáció” kifejezés lényegében a forradalom elméletével válik egyenlővé (Bakunyinnál), míg Proudhonnál ez a forradalmak és a szocialista társadalom felépítése elkerülésére szolgál.”¹¹

Bakunyin tevékenységét az anarchista szervezetek sikertelen működése ellenére is alapvetőnek tartja, hiszen Oroszországban az ő működése fémjelozte a 70-es évek orosz forradalmárainak tevékenységét, a nép közé járást ugyanúgy, mint a lázadókat. A bakunyinista lázadók hozták végül is létre Oroszországban az első munkásszervezeteket, továbbá az első szociáldemok-

raták is közülük kerültek ki. „Ha az orosz szociáldemokrácia egyik megalapítójának Marxot tekintjük, akkor a másoknak, bár kétségtelenül távolabbiak és nem is annyira közvetlennek, igazság szerint Bakunyint kell tekintelnünk” – írja.¹²

Jelentős művel gazdagította Szttyeklov a nemzetközi munkásmozgalm történetét az I. Internacionálé történetének megírásával, továbbá Blanqui és Lafargue életét és tevékenységét méltató munkáival.

Magáról a narodnyik mozgalomról írt fejtegetései még ma is értékelőak.

A „Megtagadjuk-e örökségünket? Az orosz szociáldemokrácia történelmi előkészítése” című brossúrájában, (amely először külföldön jelent meg 1901-ben, majd 1907-ben Péterváron is napvilágot látott) Szttyeklov az orosz szociáldemokrácia kialakulásának folyamatát elemezve a narodnyik mozgalmat, az anarchistákat, mint a szociáldemokrácia alapítóit, szerves elődeit elemzi. Megvilágítja azt a fejlődési folyamatot, amelynek végeredménye a szociáldemokrácia létrejötte és az esszer párt kialakulása, (amely egyébként közvetlen elődeiként a hetvenes évek forradalmárait nevezi meg). A „nem tagadjuk meg örökségünket” jelszó a múlt felé való nyitottságot, annak reális értékelésére való törekvést jelentette számára.

A narodnyik mozgalmat az 50-es és 60-as évek progresszív hagyományai szerves folytatásának tekinti. A dekabristáktól a proletárforradalmárok fellépéséig terjedő fél évszázadot a történelmi helyzetben beálló különbségek ellenére is egységes korszakként elemzi. A narodnyik elmélet megalapítóiként Herzent és Csernisevszkijt emeli ki, akik a jobbágyreformért vívott harcuk során felismerték a néptömegek történelem formáló erejét. Hangsúlyozza, hogy a jobbágyreform után az új nemzedéknek új helyzetelemzést kellett adnia, erre azonban csak részben volt képes.

A forradalmi narodnyikok a néphez szerettek volna eljutni, a népben megtalálni azt az erőt, amely Oroszországot „paraszt-cársággá” alakítja át egy mindent elsöprő forradalommal, a politikai és gazdasági elnyomást egyaránt megszüntetve. Két úton próbálták a néphez közelíteni, egyrészt parasztfelkelés szításával, propaganda útján; másrészt a nép nevelésével. Egyesek optimisták hittek a parasztok forradalmiságában, ezek voltak azok, akik a nép közé jártak, tanították őket békés propagandával. Mások, a szkeptikusabbak nem hittek a népben, egy kritikusan gondolkodó értelmiségi kisebbség jogának és kötelességének vélték, hogy helyükben cselekedjenek – terrorista módszereket használtak céljaik elérésére.

Szttyeklov mindezen sajátosságokat Oroszország történelmi fejlődésé-

ből vezeti le, s leszögezi: „Ha Oroszország történelmi fejlődését figyelembe vesszük, világossá válik számunkra, hogy a forradalmi mozgalom csak ebben az általunk ismert formában fejlődhetett”. Elmaradott paraszttömegek, a városi proletariátus teljes hiánya, a városi élet és az ipar fejlődésének kezdeti csirái... egyszóval teljes hiánya azon körülményeknek, amelyek a civilizáltabb országokban a kapitalizmus kialakulásához és fejlődéséhez elvezettek.”¹³ Ezen körülmények között az orosz szocialistáknak tevékenységük megalapozására az orosz körülményeket figyelembe vevő elméletet kellett kidolgozniuk. A parasztkérdés központba állítása, a parasztfelkelés programja – amely az abszolutizmust és a kapitalizmus kezdeteit is egyaránt lerombolja – az objektív körülményekből természetesen adódott.

Az alábbiakban néhány fontos tanulmányából közlünk szemelvényeket.¹⁴

BÓKA ÉVA

JEGYZETEK

1. A gyűjtemény Herzenről, Csernisevszkijről, Dobroljubovról, a narodnyikokról és a szociáldemokrácia kialakulásáról írt munkákat tartalmaz.
2. F. Mehring: Marx Károly életrajza Bp. 1957. 606. p.
3. Kun Miklós: A demokratikus pánszlávizmustól az anarchizmusig. (M. Bakunyin pályaképe és eszmei fejlődése az 1860-as évek közepén.) Kandidátusi disszertáció 1975. XII. – XIV. p.
4. Ju. M. Szttyeklov: Borcü za szocializm I. köt. Moszkva 1923. 180. p.
5. i. m. 181. p.
6. i. m. 186. p.
7. Ju.M. Szttyeklov: Mihail Bakunyin II. köt. 310. p. id. Kun Miklós i. m. 398. p.
8. Ju.M. Szttyeklov: Borcü za szocializm... I. köt. 192. p.
9. i. m. 289. p.
10. Kun Miklós i. m. 404. p.
11. Ju. M. Szttyeklov: Proudhon: Otyec anarhii. Petrográd, 1918. 16. p. id. Kun Miklós i. m.
12. Ju.M. Szttyeklov: i. m. 208. p.
13. i. m. II. köt. 328. p.
14. A szemelvényeket Ju.M. Szttyeklov: Borcü za szocializm című műve II. kötetének „Istorieszskoe podgotovlenie ruszskoj szocialdemokratii” fejezetéből válogattuk.

SZEMELVÉNYEK

Lavrov és Bakunyin

Az orosz népben, mint minden népben megvan a propaganda iránt való fogékonyság, épp azért, mert a közösségi szolidaritás szükséges követelményeinek megfelel. (Vpered” 29. szám)

Az utolsó frázisból kiderül a korai orosz marxizmus, mint ami a lavrovizmus is volt – teoretikus és gyakorlati gyengesége. A szocializmus anyagi és ideológiai előkészítése a kapitalizmus objektív fejlődése által felcserélődik a „munkás szocializmus” kezdeteinek propagandájára a paraszti tömegek szocialista forradalomra való előkészítése során. A szociálforradalmár abból az anyagból kell hogy építkezzék, amelyet a valóság felkínál: a korszak orosz valósága a 70-es évek forradalmárainak a kapitalizmus kezdeteit, a mezőgazdasági települések tömegeit kínálta, – amelyek kezdenek áttérni a pénzgazdálkodásra, de még nem képesek a negyedik rend elismeréséért folytatott harcra. – A proletariátus csíráját képezik, de ugyanakkor mélyen el vannak süllyedve a parasztság szürke tengerében, vagy túlságosan jelentéktelen szerepet játszanak az ország mindennapi életében, hogy sem a forradalmárok ezen osztályok követeléseire és tevékenységére alapozzák programjukat. Ezért van, hogy az Internacionálé marxista tanítása a proletariátus politikai és marxista szervezeteinek szükségességéről, – ami a kommunizmusba való átmenet alapvetően szükséges feltétele –, a lavrovistáknál az öntudatos szociálforradalmár parasztpárt kialakításának utópiájává alakul át, amelynek létrehozása a szocialista doktrina következetes propagandájával érhető el.

Ez a nem-marxista tételek és majdnem marxista következtetés közötti ellentmondás eredménytelenné tette a marxizmust a 70-es években, „szoba – fantáziálgatással” alakította és minden élő, forradalmi erejét letörte. De az adott pillanatban számunkra nem is ez a legfontosabb. Alapvetően fontosnak tartjuk azonban leszögezni, hogy a lavrovizmus népszerűsítette a forradalmárok között a marxizmust, megadta azt a formát, amelynek segítségével gondolkodásuk könnyebben eligazodhatott az élet dolgaiban, és végül közelítette az orosz szociáldemokratákat a német szociáldemokráciához, amitől Bakunyin oly határozottan elszakította őket. Ebben az értelemben a lavrovizmus, amely a narodnyikságot a marxi Internacionálé elveire akarta alapozni, nem maradt hatás nélkül a szociáldemokrácia kialakulására. A tömegek számára a marxizmus még ilyen oroszított formában is, mint amilyen a lavrovizmus volt, idegenül hatott a 70-es években. Az Internacionálében a marxiz-

mus és anarchizmus között folyó harcokban az orosz forradalmárok a világromboló Bakunyin mellé álltak, aki a „szláv szocializmust” képviselte Marx „szektás németiségével” szemben.

Az elmaradott kultúrájú, fejletlen gazdasági és politikai rendszerű román országokkal együtt az orosz forradalmárok a világanarchia hirdetőivé váltak, elutasítván a politikai harcot, mint burzsoá fajzatot és fegyvert és az azonnali felkelés halaszthatatlanságát hirdették, amire a nép minden percben készen áll, hiszen – amint Bakunyin mondja –, „Nincs más hátra, mint fel-lázítani a falut”....

Ezek a bakunyinisták nézetei, amelyeket a lavristák haldokló nézeteivel szembeszegeztek, akik az öntudatos, szocialista párt megszervezését a parasztság körében folytatott békés propaganda útján kívánták elérni. A bakunyinisták szembeszálltak a munkástömegek (elsősorban a parasztság) között a létszükségeik alapján folytatandó propagandával. A tiltakozás e talajáról a népi erőknek a „végső”, mindent elsöprő felkelésre való egyesítését javasolták, ami kiutat jelent a népben felhalmozódott „anarchista” erők számára.

Mindkét szisztéma, mind a lavrovizmus, mind a bakunyinizmus figyelmen kívül hagyta azokat a fokozatokat, amelyeken keresztül a kapitalista társadalom áthaladt. Akszelrod élelemjű megjegyzése szerint közöttük csak abban volt különbség, hogy a lázadó politika számára már nem volt, ugyanakkor a szisztematikus propaganda és a néptömegek közötti széles szervező munka számára még nem volt előkészített talaj a 60-as és 70-es években.

Következésképpen, nem a lavrizmus, hanem a bakunyinizmus bizonyult az akkori orosz körülmények között a legéletképesebb szisztémának és ez adott ösztönzést a mozgalom későbbi formáinak – narodnyik, narodovolec, szociáldemokrata – és azok fejlődésének. A narodovolecek és az orosz szociáldemokrácia alapítói és képviselői a bakunyini – lázadó iskolát járták ki.

(Sztyeklov: Borcü za szocializm II. köt. pp. 106–107; 114–115.)

A narodnyikok

Az Internacionálé elveinek a munkásrétegek közötti terjesztését célul kitűző izolált kísérletek sorozata után megkezdődött a szocialisták keresztes hadjárata, beköszöntött a „lázás nyár” és a nép közé járás (hozsgyenie v narod)

időszaka, amely 1874 és 1875 között két egymást követő hullámban zajlott le.

Egyesek azzal a céllal mentek a nép közé, hogy szemrevételezzék, arra törekedvén, hogy minél előbb kiismerjék ezt a kollektív „titokzatos ismeretlent”, megismerkedjenek helyzetükkel, hangulatukkal, mindezek alapján közvetlen felkelésre lelkesítsék. Mások a népforradalom előttünk álló, közeli kitörésébe vetett hittel, a paraszti tömegek felemelése céljával mentek a nép közé, hittek a népi eszmények elkerülhetetlen győzelmében, ezeket azonban saját eszményeikkel azonosították.

Az 1847 tavaszán kezdődött mozgalom még a következő évben befejeződött, propagandisták százait börtönözték be Oroszország-szerte. Abban, hogy a nép közé járás nem hozta meg a kívánt eredményt, mindannyian egyetértettek. Abban viszont, hogy ki a hibás ezért, a rendőrségi megtorlások-e, vagy a propagandisták felkészületlensége, avagy a parasztságnak a szocialista propagandával szemben megnyilvánuló közömbössége, – megoszoltak a vélemények.

Adott volt viszont egy figyelemre méltó tény. A gyakorlati szükség-szerűség arra készítette a propagandistákat, hogy a néppel a földinségről, az adó terhek nehézségeiről, a növekvő kizsákmányolásról beszéljenek, amit a nép az esetek többségében érdeklődéssel hallgatott. De amint az anarchia és a szocialista eszmék magyarázatába kezdtek, a hallgatók hangulata megváltozott és a továbbiakban úgy viszonyultak ezekhez a beszélgetésekhez, mint ha a legérdekesebb mesét hallgatnák és nem többet. Mindez azt az elvet erősítette meg, hogy az agitációt a néptömegek létszükségleteire alapozzák. Ezekután a propagandisták felismerték a népi életben való járatlanságukat, felkészületlenségüket, és rá kellett, hogy jöjjenek arra is, hogy propagandájuk, felszínes jellege miatt, nem vezet el a kívánt eredményhez. A nép közé járás tendenciája helyett a nép között való letelepedés tendenciája kezdett megerősödni. Végül, (és ez talán a legfontosabb következménye a „lázásnyár”-nak) a rendőrségi megtorlások hatására kezdett kitágulni a forradalmárok nézőpontja, akik eddig fensőbb megvetéssel viszonyultak mindenféle lehetséges politikai formához. Ha azonnal nem is ismerték fel korábbi hibájukat, politikai közömbösségüket most (eleinte észrevétlenül) új politikai nézetek kialakulásának kezdete váltotta fel.

Kifejlődött tehát az ún. „narodnyikság”. A narodnyik mozgalom tulajdonképpen a néphez való könyvszagú és absztrakt viszony elleni tiltakozás volt. A nép közé járás rövid ideig tartó időszaka megmutatta egyfelől a forradalmi értelmiség törekvéseinek doktriner jellegét, másfelől pedig meg-

győzte a propagandistákat arról, hogy „a nép öntudatában rengeteg olyan elem van, amelyre lehet építeni, amelynél érdemes elidőzni”.[†] Meggyőződésén arról, hogy a jelen körülmények között lehetetlen a népben a szocialista eszményeket teljes egészében kialakítani, a forradalmárok a nép sajátos és tudatosult érdekei alapján való cselekvés mellett határoztak. A propagandáról az agitációra való áttérést határozták el, ami viszont már nem teoretikus nézeteken, hanem azokon a tényeken alapult, amelyeket a népi élet tapasztalataiból és a népi élet megfigyeléséből merítettek. Kvjatkovszkij szavaival élve e program alapvetően a következőkből indult ki: „Minden történelmi korszak azokat a feladatokat kell hogy célul tűzze maga elé, amelyek megvalósíthatók, még akkor is, ha nem is lesznek tökéletesek azok a társadalmi formák, amelyeket e feladatok magukban foglalnak. Bármennyire erős is a párt, nem képes megváltoztatni azt a népi világnézetet, amely évszázadokon keresztül kialakult.” ... „Tapszalatból meggyőződünk arról, hogy a parasztság kevés olyan elemet tartalmaz, akik olyan szocialistákka tudnak válni, amilyeneket mi szeretnénk” – írja Sztefanovics az oly sok port felkavart cikkében, amelyet a profession de foi „narodnyikok” sajátos szerepéről írt.^{††}

„A szocialista célok mielőbbi megvalósítása – írja a továbbiakban – a nép kívánságainak és eszményeinek megvalósításával, a nép szabad és semmilyen elnyomás által nem korlátozott további életének megvalósításával lehetséges.” Ily módon, a szocialista-forradalmi feladatok általunk való felvetése alapján úgy gondoljuk, szemmel látható, hogy nem marad más számkra, *mint népünkkel – ahogyan van* – (Sztyeklov kiemelése), közös erővel valósítsuk meg azt. A forradalmárok feladata – „legyenek a népi erők megszervezésének kezdeményezői”, és „elsődleges célul magának a népi élet eszményeinek alapján létrehozandó szervezet kialakítását tűzzék ki”, s ennek programjaul ezen kívánságok gyakorlati megvalósítását jelöljék meg.

Éppen ezért a narodnyikok olyan törekvések megvalósítását tűzik ki célul maguk elé, amelyek már élnek a népben; a párt tagjainak egy ismert helyen le kell telepedniük, és a nép bizalmát megszerezve saját követeléseik és szükségleteik aktív kinyilatkoztatására kell felszólítaniuk a népet, – legális és illegális úton egyaránt. A békés szó helyett, – ahogy Zseljabov mondja – át kell térni a tényleges harcra.

Láthatjuk tehát a narodnyikoknál, lázadóknál ily módon felmerül az

[†]Zseljabov szavai

^{††}Nasi zadacsi v szele „Obscsina” No. 8–9, pp. 33–48.

a gondolat is, hogy az eljövendő népi felkelés lehet nem közvetlenül szocialista forradalom jellegű is. A narodnyikok e prakticzizmusának megvolt a maga jó oldala abból a szempontból, hogy mivel elválasztotta a népforradalom pillanatát a szocialista forradalom pillanatától, az így keletkező köztes időben lehetővé tette új, a korábbi program által nem látott pontok, minimális gazdasági és politikai követelések egész sorozatának felvetését. Igaz, hogy minderre nem került sor azonnal, de az ilyesfajta újdonságokra a forradalmárok tudatában kedvező pszichológiai talajt készített elő.

Először tehát fel sem merülhetett sem a politikai program, sem a minimális program kérdése; mihez is kezdenének, ha közvetlenül várható lenne a forradalom, amelynek meg kellene döntenie a gazdasági és politikai elnyomást egyaránt. Most tehát a megelőző programon rés ütődött, amely résen át az új eszmék – amelyeket a gyakorlati cselekvésből merített tapasztalatok siettetnek –, feltartóztathatatlan erővel (igaz nem ellenállás nélkül) rohamozzák meg a „régí hitűeket”.

A narodnyik lázadók, mint láthatjuk, átmenetet jelentettek a szocialista eszmék propagandájáról a forradalmi agitációra, a dolgozó tömegek haszthatatlan, életbevágó követelése alapján. Ebből a szempontból a bakuninizmusuk véglegesen kiszorította a lavrovizmus híveit, a másik oldalról pedig átmenetet jelentettek az 1847–75-ös évek nyári agitációjáról a tartós és állandó agitációra. Bár kételyeik merültek fel, hogy a parasztság vajon képes-e egyáltalán a nemzetközi szocializmus eszméinek elsajátítására, a parasztság között folytatandó munkától ennek ellenére sem fordultak el. S nemcsak hogy nem fordultak el a parasztságtól, de toeretikusan is elismerték: a fő erőket ebbe a közegbe kell csoportosítani. A szocialista eszmék még embrionális állapotban lévő hordozóiként tekintettek rájuk. Mindezen felül a megelőző kísérletek tapasztalatai a forradalmároknak azt sugallták, hogy a forradalmi erők ziláltságának megszüntetésére feltétlenül létre kell hozniuk egy központosított szervezetet. Így született meg a (második) Föld és Szabadság szervezet, amely – ha résztvevői számára nem is tudatosan –, de „szervezett csoport” volta miatt már magában foglalta a politikai elemet; célja, ha nem is a nyílt, de a közvetlen kormány ellenes és annak megbízottaival szemben folytatott harc volt, a letartóztatott elvtársak kiszabadítása, az élesedő rendőrségi megtorlással szembeni védekezés, a kémek és az árulók megölése stb. Ezzel, mint láthatjuk, megnyílt az út a politikai program kialakulása felé.

Erre az eredményre vezettek a „letelepdések” tapasztalatai is, amelyek a maguk részéről nem késleltették a forradalmárok csalódását. A letelepül-

tek nagy része csak néhány hónapig tudott kitartani. Ráadásul a rendőrségi üldözések szinte lehetetlenné tették a narodnyikoknak a parasztsághoz való közeledését. A sikertelenség okát legalábbis ennek tulajdonították.

Szükségszerűvé vált, hogy a forradalmi munka kulturális munkává alakuljon át, sőt, rövidesen ez is nehézkessé és veszélyessé vált. Mindezen felül a leteleplülők számára hamar nyilvánvalóvá vált, hogy a falu jelenlegi állapotában nem képez kedvező talajt a szocialista propaganda számára. A létfontosságú követelések talaján folytatott propaganda sem hozta meg a várt eredményt. A narodnyik korszak egyetlen jelentős eseménye a csigirini felkelés, bár az agitáció alapját a parasztság két csoportjának a föld újrafelosztásáért folytatott küzdelme és e viszálynak az adminisztratív hatalom általi akadályoztatása képezte.

Megkezdődött a városba való visszavonulás, ahol egyébként a zemlevolecek jelentős része ott is maradt; hozzáláttak a munkások és az ifjúság körében folytatott propagandához.

Ju. M. Sztjeklov: Borcü za szocializm
II. köt. pp. 121–125.

A fekete újrafelosztás (Csornüj Peregyel)

Mint Akszelrod mondja, az orosz szociáldemokrácia nem magában Oroszországban, nem a forradalmi pártnak a kormányzattal folytatott harcában, hanem az emigránsok kis csoportjai között született, akik a végzettől a sors akaratából menekültek meg, míg barátaik, elvtársaik nagy része elpusztult.” Az emigránsok e kis csoportja alakította meg később a „Munka Felszabadítása” csoportot, amelynek tagsága a csemoperegyelecekből tevődött össze. Ez arra készítet bennünket, hogy átnézzük a Cseronüj Peregyel eszmerendszerét, ami az orosz szociáldemokrácia számára a forradalmi párt szocialista és politikai nézeteinek megalapozója volt. Ezen az úton meggyőződhetünk arról, hogy az orosz szociáldemokrácia programja a Csornüj Peregyel filozófiai-történelmi és taktikai nézeteinek, valamint a politikai harc és politikai szabadság szükségességét, jelentőségét, mint a szocializmushoz vezető elkerülhetetlen átmenetet hangsúlyozó narodnyik nézetek egyesüléséből keletkezett. Ez a program annak ellenére, hogy külföldön jött létre, az orosz valóság által feltett kérdésekre válaszolt.

A Csornüj Peregyel a „Föld és Szabadság” azon részét képezte, amely hű maradt, illetve hű akart maradni az ortodox narodnyikok tradícióihoz.

Ily módon, a Csornúj Peregyel tagjai a narodnyik periódus tevékeny résztvevői voltak. Minthogy az élet azonban állandóan újabb és újabb kérdéseket állított eléjük, másfelől gyakran egészen váratlan válaszokat adtak a feltett kérdésekre, meghallották az élet kihívását, s így maguk számára is észrevétlenül nagy fejlődésen mentek keresztül. Végeredményben ez utóbbi magának az életnek a fejlődése volt...

Érthető, hogy azok az emberek, akik a szocialista forradalomban az objektív gazdasági fejlődés természetes, és logikailag elkerülhetetlen következményét látták, és akik a tulajdon szocializálását a termelés szocializálásához vezető „egyedül lehetséges” útnak vélték – az orosz valóságban is azokat az objektív gazdasági előfeltételeket kellett, hogy keressék, amelyek az orosz népi élet szocialista irányba való fejlődését lehetővé teszik. Amint számunkra ismeretes, ezt az előfeltételt az obscsinák létezésében vélték felfedezni; azt gondolták, hogy annak természetes fejlődése (az államhatalmat nem létezőnek tekintve) a szocializmushoz vezet majd, nem pedig az individualizmus kialakulásához. Igaz, előttük állt még a kérdés: hogyan semmisítsék meg az államhatalmat? Az abszolutizmust és a kapitalizmus kezdeményeit egyaránt elsöprő erős népmozgalomban reménykedtek, amelynek élén forradalmi párt áll. A kulák és az uzsurás kapitalizmusra fordítva figyelmüket, (ami könyörtelenül szétzúza a szocialista forradalom azon legrealisabbnak vélt előfeltételeit, amelyekre a csornoperegyelecek programjukat alapozták) megfigyeléseiket elvonatkoztatva hajlamosak voltak arra, hogy az orosz kapitalizmusnak csak negatív oldalát lássák, és ne ismerjék fel alkotó, pozitív szerepét. Ezenkívül, mennyiségileg jelentéktelennek vélték szerepét, ami akkor részben így is volt. „Jelenleg (1880-ban írják) az ipar fejlődése Oroszországban jelentéktelen, a „munkástömegek” kifejezés egyenértékű a „parasztság” jelentésével.” Az obscsina idealizálása arra kényszerítette a csornoperegyeleceket, hogy szemet hunyjanak az orosz élet kapitalista faktorának jelentősége felett, de az út, amelyen álltak, előbb vagy utóbb a helyes nézőpont kialakításához kellett, hogy vezessen. Mindaddig hihettek az obscsinában; s hitről kell beszélnem ez esetben, mert rövidesen látni fogjuk, hogy marxista elemző módszerük végül is letörte ezirányú illúziójukat.

A narodnyikoknak mindig két különböző mércéjük volt; egy Európa és egy másik Oroszország számára. A fentiekben láthattuk, milyen egészségesen nyilatkozik a csernoperegyelec a kapitalizmus szerepéről, mint a szocializmus előkészítőjéről. Hallgassuk csak tovább őket: „Nem meglepő ezért, hogy a szocialista propaganda legkedvezőbb fogadtatásban a kapitalista termelési folyamat által áthatott területeken részesül, míg a kistulajdonosok,

parasztkok eléggé ellenségesen viszonyulnak hozzá és reakciós pártok reményteljes bázisát alkotják... Így tehát a kapitalizmus a szocializmushoz vezető utat készíti elő, s annak szükségszerű előzményeiként értékelhető." Egészen másképp áll a dolog az olyan szerencsés népeknél, ahol megőrződött az obszcina általi földbirtoklás, mint pl. a mi hazánk esetében.

Vajon az obszcina megakadályozza-e, hogy a parasztság reakciós pártok bázisává váljék, vajon a jelen körülmények között, ellenkezőleg, nem erősíti-e a parasztság politikai konzervativizmusát és közömbösségét. Ime a kérdések, amelyek elkerülhetetlenül fel kellett, hogy merüljenek a Csornüj Peregyel tagjaiban. A paraszttömegekkel és a narodnyik belletrisztrikával való megismerkedés ezt a kételyt csak megerősítette bennük. Sőt, megértették, hogy a termelőerők jelenlegi fejlettségi szintjén a parasztagazdaságban kialakult az individuális, elszigetelt munka, amely már semmilyen alapot nem nyújthat a kommunizmus számára: így a birtoklás szférájából a kérdés áttevődött a termelésre, és a jogi forma helyébe a gazdasági szükségszerűség lépett. Földművelésünk jelenlegi állapota, az extenzív földművelési kultúra uralma nem kedvez az obszcina általi földművelési földhasználati módnak. Ilyen jellegű művelés mellett a leghasznosabb földművelési eszköz az eke, amellyel, mint ismeretes kényelmesen megbirkózhat egy ember is. A munka megosztása az egyes dolgozók között a földművelési eszközök ilyen állapota mellett nem lehetséges, következésképpen a közösségi földek artel-jellegű megművelése nem lenne képes annak jövedelmezőségét növelni.... A földműves munka szocializálása mint az obszcina-földművelés természetes következménye, csak a mezőgazdasági kultúra adott színvonalán jelenhet meg." stb.

Így tehát, ha a termelőeszközök jelenlegi fejlettségi szintje nem kedvez az artel-szerű földművelésnek, akkor az egyéni gazdaságot és az individualizmus kialakulását szolgálja. Ilyen körülmények között az obszcina természetes fejlődési tendenciája nem a magasabb formára való áttérés, hanem a széthullás lesz. A csornoperegyelecek nem tudtak ilyen világosan kiigazodni ebben a következtetésben, mindenesetre „népi-harcos szervezet” létrehozása végett a parasztságon kívüli elemek kereséséhez kellett hozzáfogniuk. A szocializmus megvalósításának kérdését pedig a távoli jövőbe kellett áthelyezniük.

A csornoperegyeleceknek keresniük kellett azt a „hidat, amely átvezet a nagy távolságon, amely az értelmiséget a néptől elválasztja". Ezt a hidat egy olyan osztályban találták meg, amely életkörülményeit és szellemi fejlettségét illetően közeputat foglal el az értelmiség és a parasztság között, s

így az összekötő láncszem szerepét tölti be. Maga az élet kényszerítette őket programjuk észrevétlen és fokozatos megváltoztatására, a munkásosztály jelentőségének felismerésére.

Sztyeklov: Borcü za szocializm 2. köt.
pp. 140; 158–161.

BIBLIOGRÁFIA*

(Ju. M. Sztyeklov legfontosabb könyvei 1902–1930)

1905

Politiceszkie partii (ih organizacija, szosztav, szila i dejatelnoszt') Szpb. „Molot” 1905

1906

Isztoriceszkie podgotovlenie ruszskoj szocial-demokratii (Sztranciska iz isztorii ruszskoj szocialiszticeszkoj müszli) Szpb. „Szvobodnij trud” 1906.

Mescsanszkij Internacional. (mezdunarodnaja organizacija melkoj burzsuazii) Szpt. „Molot” 1906.

Revolucija 1848 g. vo Francii. Szpb. „Molot” 1906.

1908

Szovremennij literaturnij raspad. Ego harakter i pricsinü. Szpb. „Zerno” 1908.

1909

N. G. Csernüevszkij. Ego zszizn' i dejatelnoszt'. Szpb. „Obszesztvennaja pol'za” 1909.

1913

Rabocsee dvizsenie vo Francii. Szpb. „Priboj” 1913–14.

1917

Mezdunarodnaja politika rabocsego klassza. Pg. „Zszizn' i znanie” politiceszckaja policija i provokacija vo Francii. Pg. Szevernoe izdatel'sztvo, 1917.

Sztepan Halturin (1857–1882). Pg. Szovdcl, 1917.

1918

Borcü za szocializm. Ocserki iz isztorii obszesztvennüh i revoljucionnüh dvizsenij v Roszszii. M. „Dennica”, 1918.

2-e izd. iszpr. i dop., cs. 1–2. M–L., Szovdep. 1918.

Internacional (1864–1914), cs. 1–2. Pg. Szovdep., 1918.

Karl Marks. Ego zszizn' i dejatel'noszt' (1818–1883). Pg. „Zszizn' i znanie”, 1918.

P. Zs. Lafarg, boec revoljucionnogo kommunizma (1842–1883). Pg. 1918.

Prudon – otec anarhii. Pg. Szovdep, o. g.

1919

M. A. Bakunin. Kratkaja populjarnaja biografija. M., Moszszovet, 1919.

God bor'bü za szocial'nuju revoljuciju, cs. 1–2. M., VCIK, 1919.

Konsztitucija szovetszkoj reszpubliki. M., VCIK, 1919.

Karl Marks – ucshitel' narodov. M., otdel pecsati Moszszoveta, 1919.

Raszszüpannaja hramina. Szocial'no-politicseszkie ocserki. M., „Dennica”, 1919.

1920

Mihail Alekszandrovics Bakunin. Ego zszin'i dejatel'noszt' (1814–1876) v 3–h cs., M., T-vo Szütina, 1920. cs. 1 (1814–1861).

Junoszt'. – Molodüje godü. – Gegelianszkij period. – Ucsasztie v revoljucii 1848–49 gg. – Szud, tjurma i Szsülka. – Pobeg iz Szibiri.

A. I. Gercen (Iszkander) 1812–1870. M., Goszizdat.

1921

Isztorija rabocsego dvizsenija (Tri Internacionala). Cs. 1. Period I Internacionala. M., Goszizdat, 1921.

1922

Partija szocialisztov- revoljucionerov. M., Goszizdat, 1922.

1924

Mogila vozsa (Leninszkaja biblioteka). M. Goszizdat, 1924.

1926

Za kuliszami szovremennoj peccsati. M., „Moszkovszkij rabocsij”, 1926.

1928

N.G. Csernüevszkij, M., Vszeszozuznoe obscesztvo politkatorzsan i szszül'noposzelenecv, 1928.

1930

Oguszt Blanki (Ocserk o zszin'i i dejatel'noszt'). L., „Krasznaja gazeta” 1930.

Escse o N. G. Csernüevszkom. Szbornik sztat'ej. M.–L., „Zemlja i fabrika”, 1930.

Zszin' i dejatel'noszt' Dobroljubova (1836–1861). L., „Krasznaja gazeta” 1930.

Zszin' i dejatel'noszt' Dobroljubova (1836–1861). L., „Krasznaja gazeta” 1930.

* A bibliográfia Ju. M. Sztjeklov: Voszpominanija i publicisztika (Moszkva 1965) c. könyv alapján készült. pp. 241–243.